

АКМЕОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА ПРАЦІ ТА СПІЛКУВАННЯ

УДК : 378.22 : 118.532.16

ГОНЧАРОВА Наталія Олексіївна

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

КОНЦЕПЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті проаналізовано концепції професійної кар'єри майбутніх учителів у рамках особистісного, соціального та організаційного підходів. Розглянуто теоретичні положення щодо ролі професійної підготовки в проектуванні кар'єри майбутніх учителів. Обговорюються теоретичні концепції щодо проблематики кар'єри: узгоджувальні, диференційні, феноменологічні, суб'єктно-діяльнісні та концепції з позицій розвитку і прийняття рішень студентською молоддю.

Ключові слова: *кар'єра, проектування кар'єри, розвиток кар'єри, проблематика кар'єри майбутніх учителів, особистісний, соціальний, організаційний підходи, кар'єрні орієнтації.*

Постановка проблеми. Потреба у висококваліфікованих фахівцях різних сфер діяльності, виробництва вимагає від процесу отримання освіти не тільки відповідних умов, а й формування професійно-орієнтованих установок, інтересів, ціннісних орієнтацій, необхідних у майбутній діяльності. Тому професійне становлення майбутніх учителів тісно пов'язане з орієнтаціями стосовно майбутньої кар'єри.

Здатність до проектування професійної кар'єри дає людині можливість на ймовірній основі передбачати результати власної діяльності, діяльності інших людей та подій. Завдяки цьому будується тактика поведінки в теперішній момент, обираються адекватні способи діяльності. Передбачення можливого ступеня досягнення будь-якої цілі за умов певного способу дій складає зміст процесу проектування як одного з важливих етапів та функцій управління професійною кар'єрою.

За сучасних умов особистісного і професійного становлення молодих людей, які визначаються високим рівнем інформаційного навантаження, відсутністю загально визнаних суспільством ціннісних пріоритетів, часових перспектив, кризовими явищами в економіці, особливої актуальності набувають проблеми дослідження професійної кар'єри майбутніх фахівців.

У визначенні умов успішного професійного становлення фахівця протягом всього професійного шляху особливу увагу привертає етап професійного навчання, на якому від майбутнього фахівця вимагається вміння розробляти варіанти свого професійного шляху, планувати його етапи, зіставляти професійні вимоги та свої здібності, ставити мету професійної кар'єри та визначати засоби її досягнення.

Студентство як окрема група є складовою частиною молоді, яка характеризується особливими умовами життя, побуту, праці, суспільною поведінкою, психологічними особливостями, ціннісними орієнтаціями. Сучасні тенденції в дослідженні студентського періоду життя особистості є складною проблемою нашого сьогодення [4].

Тому становлення майбутнього учителя в процесі підготовки у виші включає в себе не тільки набуття певних знань та навичок, а й формування професійно-орієнтованих установок, інтересів, ціннісних орієнтацій та спеціальних навичок, необхідних у подальшій роботі. Відбувається також соціалізація майбутнього фахівця, на яку впливають властивості особистості, і тісно пов'язаний з ними характер взаємодії з соціальним середовищем.

У студентів повинні бути сформовані не тільки професійні знання та вміння, певні особистісні якості, такі як мобільність, готовність до змін, вміння швидко та ефективно адаптуватися до нових умов, а й також розвинуті професійна спрямованість, особистісна готовність діяти в умовах ринкової економіки [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психологічної літератури свідчить про підвищення інтересу в науці до вивчення проблем професійної кар'єри. В роботах, які стосуються психологічних аспектів професійної діяльності, професійного та особистісного становлення (О.М. Іванової, Н.А. Ісаєвої, Є.О. Могільовкіна, О.Г. Молл, М.С. Пряжнікова, В.І. Слободчикова, В.О. Толочка та ін.), підкреслюється, що в професійному становленні провідне значення має активність особистості, її відповідальність за свій особистісний і професійний розвиток, який виступає основою суб'єктивного задоволення життям. Значущість цього аспекту для професійного життя людини і зумовили актуальність досліджень, спрямованих на виявлення психологічних особливостей кар'єрного проектування майбутніх учителів, оскільки їхня професійна підготовка, специфіка й умови

професійної діяльності зазнають значного впливу актуальної соціально-економічної ситуації.

У роботах І.В. Бестужева-Лади, В.І. Курбатова, П.Г. Щедровицького соціальне проектування аналізується як технологія управління різноманітними елементами соціальної дійсності, у тому числі й професійною кар'єрою [5].

За останній період у психології з'явилася низка робіт, присвячених вивченню психологічних аспектів професійної кар'єри. Так, запропонована інтерпретація психологічної сутності кар'єри (Є.О. Клімов, Є.О. Могильовкін, О.Г. Молл), проведені дослідження у сфері кар'єрних орієнтацій студентів (Ю.О. Бурмакова, О.О. Жданович, О.П. Терновська), кар'єрної готовності випускників вишу (О.С. Миронова-Тихомирова) та факторам кар'єрного зростання фахівця (Е.Ф. Зеєр, О.Г. Молл, О.В. Москаленко, М.С. Пряжников та ін.); можливості розвитку кар'єрних прагнень студентів на основі підвищення якості їх міжособистісних відносин (А.К. Канаматова) та ін.

Постановка завдань. На жаль, проблема професійної кар'єри особистості педагога, у тому числі на етапі професійної підготовки фахівця, поки що не знайшла відповідного відображення у психології, тоді як саме проектування кар'єри особистості дозволяє [3]:

- визначити шляхи досягнення професійних цілей, враховуючи ймовірний характер майбутнього,
- удосконалити професійний розвиток особистості,
- виявити й скоригувати відповідність психічної організації студента з вимогами педагогічної діяльності, забезпечити досить надійну поведінку індивіда в конкретних і типових життєвих та професійних умовах, що визначає формування стійких рис особистості, професійно важливих для майбутнього виду діяльності.

Побудова професійної кар'єри особистості відображає особливості процесу вибору, визначення майбутньої професії, а також розвиток комплексу професійно важливих якостей, тобто процес формування професіонала. Знання особливостей кар'єрного проектування майбутнього педагога дозволить здійснити індивідуальний підхід до студентів і допоможе їм більш чітко визначитися у своєму професійному майбутньому.

Метою статті є теоретичний аналіз концепцій професійної кар'єри майбутніх учителів.

Психологія оптимальної побудови професійної кар'єри майбутніх учителів забезпечується такими **завданнями** як:

- 1) формуванням уявлення у осіб, які обирають професію про об'єктивні та суб'єктивні чинники майбутньої діяльності;

2) усвідомленням студентом власних психологічних особливостей та узгодженість їх із вимогами професійної діяльності;

3) використанням адекватних способів проектування успішності оволодіння професійною діяльністю.

Ці групи завдань тісно пов'язані між собою. У їх вирішенні розкриваються суб'єктивні та об'єктивні фактори, що зумовлюють формування кар'єрних орієнтацій і можливості успішної самореалізації особистості в професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Період навчання у вищому навчальному закладі – це етап життєвого циклу, що завершує перехід до дорослості. На цьому етапі особистість приймає низку важливих рішень, які стосуються вибору місця професійної діяльності та створення сім'ї, стилю життя та конкретних завдань на майбутнє, корегування ціннісних орієнтацій у співвідношенні з новим дорослим статусом та новими життєвими планами. Вибір власної життєвої стратегії є необхідною складовою проектування кар'єри. Тому молодій людині необхідно саме під час навчання у виші визначити власні пріоритети [1].

Розвиток сучасного фахівця полягає в самореалізації його кар'єрного потенціалу та можливості здійснити власну конкурентоздатність на сучасному ринку праці. Проектування кар'єри в динамічних соціально-економічних умовах є однією з ключових умов професійного та життєвого успіху людини.

Новий погляд на специфіку розвитку кар'єри майбутніх учителів на етапі їхньої професійної підготовки полягає у відношенні до неї як до динамічного проходження певних кар'єрних циклів, кожен з яких складається з міні-стадій професійного розвитку і супроводжується постійним процесом навчання.

Виходячи з вищезазначеного, процесуальну сутність кар'єри майбутнього учителя можна розглядати в трьох аспектах: особистісному, соціальному та організаційному [3].

Особистісний аспект передбачає розгляд цього феномену з позицій самої особистості, розкриває особливості бачення кар'єри її діячем. Із цим пов'язане вираження суб'єктивної оцінки характеру протікання кар'єрного процесу, проміжних результатів розвитку кар'єри. У цьому випадку кар'єра є суб'єктивно усвідомленим судженням про своє трудове майбутнє, про очікувані шляхи самовираження та задоволеності працею.

Соціальний аспект визначається через уявлення про кар'єру з точки зору суспільства. По-перше, це вироблені в процесі розвитку суспільства кар'єрні напрямки, апробовані шляхи досягнення певних результатів у тій чи іншій сфері професійної діяльності, у тій чи іншій сфері суспільного життя. По-друге, це стійкі уявлення про характер

руху цими шляхами, пов'язані зі швидкістю, спрямованістю, траєкторією кар'єри, а також із відповідними методами та способами.

Організаційний аспект передбачає розуміння кар'єри як цілеспрямованого посадового та професійного зростання, поступового просування кар'єрними сходинками, зміни кваліфікаційних можливостей.

Означені підходи дозволяють визначати кар'єру майбутніх учителів не тільки як процес цілеспрямованого та послідовного професійного розвитку, зростання авторитету й статусу в соціальній та економічній сферах, що виявляється в просуванні ієрархічними кваліфікаційними сходинками, у підвищенні престижу в професійному середовищі, а також і як процес побудови цілісного образу себе у якості компетентного професіонала.

Слід зазначити також теоретичні підходи до проблематики кар'єри: узгоджувальні, диференційні, феноменологічні, суб'єктно-діяльнісні й підходи з позицій розвитку та прийняття рішень.

Узгоджувальні підходи включають теорії та методи, що спираються на диференційну психологію та ситуаційні теорії (структурний підхід, контекстуальний підхід, підхід із позицій соціалізації). Диференційні підходи передбачають короткочасне консультування і диференціацію персоналу. Феноменологічні підходи базуються на теорії Я-концепції, що концентрується на індивіді як суб'єкті прийняття рішення. Суб'єктно-діяльнісні підходи дозволяють розглядати кар'єрні орієнтації у взаємозв'язку з кар'єрними планами, діями, спрямованими на їхню реалізацію. Підходи з позицій розвитку та прийняття рішень обумовлюються певними віковими стадіями, особистісними змінами, у ході яких формуються Я-концепції особистості.

Необхідно виділити основні положення, які розробляються в межах сучасної концепції розвитку кар'єри [2]:

- узгодження процесу розвитку кар'єри з прагненнями та цінностями індивіда,
- планування кар'єри має відбуватися в постійному співвідношенні з теперішніми та майбутніми життєвими цінностями,
- свобода вибору передбачає збереження цілісності індивідуальності та відповідності альтернатив із особистісними характеристиками та прагненнями,
- індивідуальні особливості, які повинні враховуватися в процесі розвитку кар'єри,
- гнучкість у сприйнятті життєвих змін та внесення відповідних коректив щодо реалізації себе у професійній діяльності.

Професійний розвиток – складний і тривалий процес, що охоплює значний період життя людини. У психолого-педагогічній літературі

виділяють чотири основні етапи професійного розвитку: професійне самовизначення, професійна освіта, професійна діяльність, досягнення професійної майстерності (Е.Ф. Зеєр, Л.М. Мітіна, Є.О. Клімов, М.С. Пряжников).

Так, найважливішим для забезпечення неперервності професійної кар'єри учителя є етап професійної підготовки: чим раніше людина починає замислюватися над тим, чого вона бажає і чого чекає від своєї майбутньої професійної діяльності, тим успішніше проходить процес її професійного та кар'єрного зростання [1; 4].

Однак, сучасні концепції та підходи стосовно дослідження професійної кар'єри недооцінюють значення даного етапу. Перевага надається аналізу розвитку кар'єри в процесі професійної діяльності та професійного самоудосконалення і самореалізації. На наш погляд, кар'єрне зростання обумовлено, в першу чергу, професійною підготовкою, оскільки саме в ній здійснюється кар'єроорієнтований розвиток студента, відбувається усвідомлення відповідності власних здібностей і можливостей обраній спеціальності, планується майбутня професійна діяльність. Саме в цей період формуються особистісно-професійні якості, необхідні для успішного становлення кар'єри: рис характеру, здібностей, кар'єрної готовності, кар'єрних орієнтацій та компетенцій [2; 4].

Визначення професійного навчання стартовим етапом розвитку професійної кар'єри вимагає створення певних психологічних умов, які б супроводжували процес становлення кар'єри майбутнього учителя.

Так, А.С. Харченко вважає, що під час навчання студентів педагогічних спеціальностей важливе значення має їхня професійна спрямованість. Вона визначає психологічний зміст їхньої самоактуалізації. Тому особливості такого взаємозв'язку необхідно грамотно використовувати, вибудовуючи траєкторію особистісного зростання майбутніх фахівців, які здатні розвиватися в професійному плані й творчо втілювати різні технології в майбутній професійній діяльності [6].

Н.О. Юдіна зазначає, що мотивація є вихідним компонентом діяльності і вивчення її особливостей має важливе значення як для оптимізації навчального процесу протягом навчання у вищому навчальному закладі, так і фактором подальшого професійного становлення спеціаліста. Підкреслюється, що справжня полімотивація має місце при досягненні людиною віддаленої мети, яка спрямовується довгочасною мотиваційною установкою (наприклад, отримання освіти та подальша професійна діяльність). Авторка наголошує, що наявність позитивних внутрішніх мотивів навчальної діяльності та мотивації

досягнення успіху можна розглядати як один із чинників успішної професійної кар'єри у майбутньому [7].

У роботах А.С. Соколової запропоновано конструктивно-функціональну структуру психолого-педагогічного супроводу процесу побудови професійної кар'єри в контексті ідеї самореалізації, яка містить наступні компоненти [3]:

- ознайомлення індивіда з сутністю, особливостями, цілями та функціями професійної кар'єри,
- проведення глибокої психолого-педагогічної діагностики фахівців, що планують побудувати професійну кар'єру (виявлення здібностей до навчання, рівня практичних умінь та навичок зі спеціальності, глибини мотивації та професійної спрямованості),
- визначення оптимальної стратегії і тактики побудови професійної кар'єри та їх своєчасне корегування,
- виявлення реальних перспектив професійного просування,
- проведення індивідуальних консультацій із фахівцями,
- створення системи психологічних методів, які сприяють соціальному та професійному самовизначенню особистості з метою її адаптації до умов реалізації власної професійної кар'єри,
- проведення психологічних тренінгових програм, спрямованих на формування у фахівців, які будують кар'єру, знань, умінь та навичок самостійного професійного навчання,
- розвиток саморегуляції у процесі пізнавальної діяльності, подолання особистісних психологічних криз, конфліктів, стагнацій.

Всі компоненти запропонованої моделі взаємопов'язані між собою і мають ієрархічну структуру, логіку, послідовність.

Дотримання даних положень дозволяє зробити процес становлення кар'єри майбутніх учителів більш рефлексивним, визначити необхідні умови для найбільш успішної її реалізації, здійснювати управління на будь-якому ієрархічному рівні і, таким чином, стимулювати прагнення студента до особистісного та кар'єрного зростання.

Таким чином, правильна побудова професійної кар'єри студентів є важливою умовою досягнення професіоналізму. Кар'єрне проектування виступає як максимальне розкриття і реалізація професійного потенціалу особистості в процесі проходження різних рівнів організаційної структури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розглянуті концепції стосовно побудови професійної кар'єри студентів дозволяють зробити такі висновки:

1. Структура кар'єрного проектування майбутніх учителів є складним багатоаспектним утворенням і зумовлюється єдністю

зовнішніх (об'єктивних) та внутрішніх (суб'єктивних) чинників. До перших належать умови життя майбутнього фахівця (соціальні, економічні, просторові тощо характеристики). Другими є особливості суб'єктів кар'єрного проектування (відношення до професії, усвідомлення її значимості). До таких особливостей належать їхні психофізичні, психосоціальні та когнітивні властивості.

2. Психологічні механізми кар'єрного зростання майбутніх учителів зумовлюються його структурними характеристиками і можуть виявлятися, зокрема, в ототожненні себе із професією, спрямованості пізнання студента на самого себе у майбутній діяльності.

3. Майбутні учителі ще у період навчання мають бути впевнені, що їхній інтелектуальний та творчий потенціал буде затребуваним на ринку праці. У студентів повинні бути сформовані не тільки професійні знання та вміння, певні особистісні якості, такі як гнучкість, готовність до змін, вміння швидко й ефективно адаптуватися до нових умов, а й також розвинуті професійна спрямованість, особистісна готовність професійно реалізувати себе в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Богдан Н.Н., Могилевкин Е.А. Технология карьеры: учеб. пособие / Н.Н. Богдан, Е.А. Могилевкин. – Владивосток : Изд-во ВГУЭС, 2003. – 156 с.
2. Бородулькіна Т.О. Образ професії як чинник професійного становлення особистості / Т.О. Бородулькіна / «Наукові записи Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України» / За ред. С.Д. Максименка. – К. : Міленіум, 2006. – Вип. 31. – С.181-191.
3. Кутняк С.В. Студенческое самоуправление как фактор карьерного становления будущего педагога / С.В. Кутняк // Гуманитарные науки и образование. – 2012. – № 2. – С.24-28.
4. Максименко С.Д., Щербак Т.Д. Професійне становлення молодого вчителя: Навч. посібник / С.Д. Максименко, Т.Д. Щербак. – Ужгород : Закарпаття, 1998. – 105 с.
5. Рибалка В.В. Психологія професійного самовизначення для здорових старшокласників: Методичні рекомендації / В.В. Рибалка. – К. : ІПППО АПН України, 2004. – 24 с.
6. Харченко А.С. Психологічні особливості самоактуалізації студентів з різним рівнем професійної спрямованості / А.С. Харченко // Психологія і особистість. – 2016. – № 1(9). – С. 234-244.
7. Юдіна Н.О. Дослідження особливостей полімотивації студентів / Н.О. Юдіна // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2013. – Том 11. – Ч. 2. – С.612-618.

Н.А. ГОНЧАРОВА

КОНЦЕПЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КАРЬЕРЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

В статье анализируются концепции профессиональной карьеры будущих учителей в рамках личностного, социального и организационного подходов. Рассмотрены теоретические положения относительно роли профессиональной подготовки в проектировании карьеры будущих учителей. Обсуждаются теоретические концепции проблематики карьеры: согласительные, дифференциальные, феноменологические, субъектно-деятельностные и концепции с позиций развития и принятия решений студенческой молодёжью.

Ключевые слова: карьера, проектирование карьеры, развитие карьеры, проблематика карьеры будущих учителей, личностный, социальный, организационный подходы, карьерные ориентации.

N. Goncharova

CONCEPTS OF FUTURE TEACHERS PROFESSIONAL CAREER IN PSYCHOLOGICAL RESEARCHES

The article analyzes the concepts of future teachers professional career within the limits of personal, social and organizational approaches. The personal aspect provides consideration of professional career from the perspective of human and personality, reveals the features of career vision by its doer. The social aspect provides the idea of a career from the point of view of society, in particular, making of career routes in one or another professional field and forming of ideas about the character of moving in these ways, which is connected with speed and precipitance of career trajectory. Organizational aspect provides the relationship of career with employment of the person, with his or her professional life. Career is understood as a purposeful official and professional growth, the gradual promotion by official stairs, changing of skills, abilities, qualifying opportunities, which are connected with the activities of the employee.

The theoretical positions to the role of professional training in future teachers career designing are considered. It can be regarded as a dynamic process that changes and develops constantly and is characterized by the general sequence of stages of human development in main areas of living; as an activity or a type of employment, profession and purposeful official and professional growth; as an active promotion of human in learning and improvement of the way of living.

Theoretical concepts on career problems are discussed, in particular, coordinational, differential, phenomenological, subjective and activity, and also the concepts from the position of development and decision-making of student youth.

Key words: career, career designing, career development, future teachers career problems, personal, social, organizational approaches, career orientations.

Надійшла до редакції 14.11.2016 р.